УДК 371.179.1
DOI 10.33514/1694-7851-2024-4-448-454

Досалиева К.Э.
Ph.D докторант
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети
Бишкек ш.
Dosalievakajrygul@gmail.com

ПЕДАГОГИКАЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАГЫ БИЛИМ-ТАРБИЯ СИСТЕМАСЫ: БҮТҮНДҮК ЖАНА АЙЫРМАЧЫЛЫКТАР

Аннотация: Макалада билим-тарбия системасынын педагогикалык технологиялардагы орду, маани-маңызы жана методологиялык жактан биримдиги аныкталат. Билим менен тарбиянын шарттуу айырмачылыктары көрсөтүлгөн. Ислам педагогикалык системасынын негизги принциптери каралган. Мусулмандык билим берүүнүн модели биринчи кезекте Куран жана Сүннөткө, ошондой эле алгачкы мусулман ойчулдарынын илимий-теориялык жетишкендиктерине негизделген. Окумуштуулар адам жашоосунун бүтүндүгүнөн жана анын бардык аспектилеринин башташат: идеологиялык, жүрүм-турумдук, этикалык ж.б. Ислам педагогикалык системасы инсанды калыптандырууну, ар кандай курактагы инсанды тарбиялоону жана билим берүүнү практикалык ишке ашырууга багытталган. Билим берүү дүйнөнү таанып-түшүнүүгө гана эмес, бул дүйнөдө жашоого да жөндөмдүү адамдын белгилүү бир дүйнө таанымын калыптандырып, сабатсыздыктан билимге өтүү маселесин чечет. Исламда таанып билүүнүн максаты – адамды жакшылыкка үйрөтүү. Таалим-тарбиянын түпкү максаты – адептүү инсанды калыптандыруу. «Адеп» түшүнүгү адамдын руханий да, материалдык да жашоосун, анын коомдук мамилелерин камтыйт. Аалымдар бул түшүнүктү даанышмандык (хикмат) булагынан алынган илимдин негизинде калыптанган татыктуу жүрүм-турум катары баалашат: жогорку өнүктүрүү сапаттар адамды каталардан сактайт. Бул ислам педагогикалык системасынын негизги принциптеринин бири.

Негизги сөздөр: Билим, тарбия, акыл, изгилик, принциптер, биримдүүлүк, айырмачылык, бүтүндүк, инсанды калыптандыруу, методология, система, таалим-тарбия.

Досалиева К.Э.
Ph.D докторант
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
г. Бишкек
Dosalievakajrygul@gmail.com

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЯХ: ЦЕЛОСТНОСТЬ И РАЗЛИЧИЯ

Аннотация: В данной статье рассмотрены место, значение, сущность и методологическое единство образовательной системы в педагогических технологиях. Показаны условные различия обучения и воспитания. Приведены основные принципы исламской педагогической системы. Модель мусульманского образования основана, прежде

всего, на Коране и Сунне, а также на научных и теоретических достижениях ранних мусульманских мыслителей. Ученые исходят из целостности человеческой жизни и единства всех ее аспектов: мировоззренческого, поведенческого, этического и т. д. Исламская педагогическая система направлена на практическую реализацию формирования личности, воспитания и образования человека любого возраста. Образование решает задачу перехода от незнания к знанию, формируя определенное мировоззрение и мировосприятие человека, обладающего не только знанием, пониманием мира, но и умением жить в этом мире. Конечная цель образования в исламе заключается в формировании благонравной личности, обладающей адабом. Понятие «адаб» охватывает и духовное, и материальное бытие человека, его социальные отношения. Ученые комментируют это понятие как достойное поведение, формируемое на основе знаний, почерпнутых из источника мудрости (хикмат): сформированность и развитость высоких качеств ограждает человека от ошибок. В этом заключается один из основных принципов исламской педагогической системы.

Ключевые слова: Знание, воспитание, разум, добродетель, принципы, единство, различие, целостность, формирование личности, методология, система, образование.

Dosalieva K.E.
Ph.D doctoral student
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.
Dosalievakajrygul@gmail.com

EDUCATIONAL SYSTEM IN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES: INTEGRITY AND DIFFERENCES

Annotation: The article defines the place, significance and methodological unity of the educational system in pedagogical technologies. Conventional differences between education and training are indicated. The basic principles of the Islamic pedagogical system are given. The model of Muslim education is based primarily on the Quran and Sunnah, as well as the scientific and theoretical achievements of early Muslim thinkers. The Islamic pedagogical system is aimed at the practical implementation of personality formation, upbringing and education of a person of any age. Education solves the problem of transition from ignorance to knowledge, forming a certain worldview and worldview of a person who has not only knowledge and understanding of the world, but also the ability to live in this world. The ultimate goal of education in Islam is to develop a well-behaved personality with adab. The concept of “adab” covers both the spiritual and material existence of a person, his social relationships. Scientists comment on this concept as worthy behavior formed on the basis of knowledge gleaned from the source of wisdom (khikmat): the formation and development of high qualities protects a person from mistakes. This is one of the basic principles of the Islamic pedagogical system.

Keywords: Knowledge, upbringing, reason, virtue, principles, unity, difference, integrity, personality formation, methodology, system, education.

Билим берүү системасы татаал жана көптөгөн түзүүчүлөрдөн көз каранды болгон процесс. Мындай педагогикалык процесстин негизги компоненталары: билим берүү жана

тарбиялоо же билим-тарбия бирдиктүү системасы болуп саналат [5]. Көпчүлүк учурда кыргызча “билим-тарбия”ны “таалим-тарбия” арабча сөздөр аркылуу да жазышат.

Илимий эмгектердин кээ бирлеринде, өзгөчө салыштырмалуу мурдараак чыккан илимий макалаларда билим-тарбия системасындагы билим категориясын эки иденттүү түшүнүгү менен алмаштырып “билим-берүү” жана “окутуу” түшүнүктөрү аркылуу беришет [4]. Негизинен билим-тарбия системасы деп кароо бул системанын педагогикалык технологиядагы ордун, маани-маңызын концептуалдуу жана методологиялык жактан туура аныктайт. Ошондуктан билим-тарбияны жалпы агартуучулукта бирдиктүү процесс катары кабыл алууга болот.

Билим берүүнү өнүктүрүүнүн заманбап шарттарында «окутуу» жана «тарбиялоо» түшүнүктөрүнүн мазмунун жана аларды компетенттүүлүккө негизделген мамиленин алкагында айкалыштыруу, алдыңкы орунда турган компетенттүүлүк мамиленин алкагында кайра карап чыгуу зарылчылыгы келип чыгууда. Изилдөөчүлөр Огнев А.С. жана Лихачева Е.В. терминдин мазмунун белгилүү бир таасирдин натыйжасы менен байланыштырып, «тарбия» түшүнүгүнө төмөнкүчө аныктама беришет: «Көптөгөн авторлор мындай таасирлердин объектилери болуп окуучулардын керектөөлөрү, баалуулуктары жана семантикалык мамилелери, ал эми негизги натыйжа алардын өлкөбүздүн жоопкерчиликтүү (“жетилген”) жарандары катары өз алдынча ийгиликтүү жашоого даярдыгы болуп саналат” [6]. Кээ бир авторлор окутууну билим берүүнүн ажырагыс бөлүгү деп эсептешет. Тескерисинче, билим берүүнүн, тарбиялоонун жана адамдын өнүгүшүн окутуунун элементтери катары кароо сунушталган мисалдар бар [6]. Азыркы учурда билим берүү процессинде тарбиялоо жана окутуу милдеттери жалпы компетенттүүлүк мамиленин алкагында байланыштырылып, ишке ашырылууда [3].

Ислам педагогикалык системасынын негизги принциптери кайра орто кылымдарда иштелип чыккан. Мусулман билим берүү модели биринчи кезекте Куран жана Сүннөткө, ошондой эле алгачкы мусулман ойчулдарынын илимий-теориялык жетишкендиктерине негизделген: Абу Али ибн Сина, Насиретдин Тусси, Абу Наср аль-Фараби, Имама аль-Газали. Окумуштуулар (исламда – уламалар) адам жашоосунун бүтүндүгүнөн жана анын бардык аспектилеринин башташат: идеологиялык, жүрүм-турумдук, этикалык ж.б. Алардын идеялары диндин адеп-ахлактык баалуулуктарына жана исламдын негизги талабына негизделген «Окугун» (Алак сүрөсү:1) [1] моралдык-этикалык окууларды калыптандырууда жана коомдун социалдык нормаларына да, адамдын жеке муктаждыктарына да жооп берген адамды тарбиялоо боюнча педагогикалык идеялардын калыптанышында чоң роль ойногон.

Педагогикалык ишмердүүлүктүн түпкү өзгөчөлүгү анын ар дайым адам менен байланышта болушунда. Ислам педагогикасы инсанды калыптандырууну, ар кандай курактагы инсанды тарбиялоону жана билим берүүнү практикалык ишке ашырууга багытталган. Билим берүү дүйнөнү таанып-түшүнүүгө гана эмес, бул дүйнөдө жашоого да жөндөмдүү адамдын белгилүү бир дүйнө таанымын калыптандырып, сабатсыздыктан билимге өтүү маселесин чечет. Тарбия – бул төрөлгөндөн баштап эле эмес, бардык жагынан дени сак баланын төрөлүшүнө даярдоону камтыган процесс – бул көп нерседен көз каранды: өмүрлүк жарды тандоодон, дүйнөгө болгон көз караштан, артыкчылыктардан, жаңы түзүлгөн үй-бүлөнүн да, алар өскөн үй-бүлөлөрдүн да мүчөлөрдүн адаттарынан. Башкача айтканда, адам билим берүүнүн объектиси боло электе эле, келечекте окуу процесси жеңилирээк болуп, каалаган натыйжага тез жетиши үчүн, анын даярдоо билими башталат.

Жаратканга, жакынына болгон сүйүү, Ата-Мекенге болгон сүйүү, улутка, элдин үрп-адаттарына, үрп-адаттарына таандык сезим сыяктуу сезимдер адегенде үй-бүлөдө калыптанат. Баланын үй-бүлөдө көргөн, уккан, үйрөнгөн нерселери анын жүрөгүнө, эсине өмүр бою бекем орнойт.

Ислам педагогикалык системасында үй-бүлөлүк тарбия негизги предмет катары каралат. Куранда бул тема боюнча катуу көрсөтмөлөр бар: “Аллага пенделик кылгыла жана Ага эч нерсени тең кылбагыла! Ата-энеңерге, ошондой эле тууган-урук, жетим жана бечараларга, тууган кошуна жана бөтөн кошунага, жаныңардагы жолдошуңарга, жолоочу мусапырга жана кол астыңардагы кулдарыңарга жакшылык кылгыла!” (Ниса сүрөсү:36) [1]

Исламда таанып билүүнүн максаты – адамды жакшылыкка үйрөтүү. Таалим-тарбиянын түпкү максаты – адеп-ахлактуу инсанды, башкача айтканда, адептүү инсанды калыптандыруу. «Адеп» [2] түшүнүгү адамдын руханий да, материалдык да жашоосун, анын коомдук мамилелерин камтыйт. Араб тилинен которгондо жогорку адеп-ахлак, жакшы тарбия, жакшылык, назик мамиле дегенди билдирет, башкалар менен мамиле түзө билүү, жөнөкөйлүк. Бул түшүнүктү аалымдар даанышмандык (хикмат) булагынан алынган илимдин негизинде калыптанган татыктуу жүрүм-турум катары баалашат.

Ислам дини боюнча илимди Аллах түшүргөн, бирок аны ар бир адам ар кандай жолдор менен алып, өз жолу менен чечмелейт. Билим адамдын акыл-эсинин касиети гана эмес, демек, акыл-эстин негизинде пайда болгон илимдер адамдын ой жүгүртүүсүнүн жана тажрыйбасынын гана жемиши эмес. Исламдын билим берүү концепциясынын негизги жоболорун түшүндүрүп, Накиб Аль-Аттас мындай деп жазат: “Билим жана илим эң оболу Кудайдын чындык жоболорун жана жалпы тыянактарын жетекчиликке алып, алардын жетишкендиктерин алар менен салыштыруу керек: Ачылган чындыктын көз карашынан алганда бул адеп-ахлактыкпы? Бул илимий ачылыш адамдар үчүн жаманбы?”[7]

Тарбиялык процесстин маңызын жана тарбия мыйзамдарын билүү ислам педагогикалык системасынын негизги, «өзөктүү» багыттарынын бири болуп саналат. Азыр бүткүл өлкөнүн элдеринин чогуу жашоонун жана пайдалуу өз ара аракеттенүүнүн көп кылымдык салттарын сактап калуу жана бул баалуулукту келечек муундарга өткөрүп берүү маанилүү. Бул көйгөйдү чечүү үчүн Кыргызстан мусулмандары исламдык билим жана агартууга, ислам билим берүү системасынын фундаменталдык принциптерин светтик билим берүү системасына интеграциялоого чоң үмүт артууда.

Билим берүү – системалуу илим-билимдерди берүү жана алуу процесстери. Билим берүү мазмуну боюнча эң татаал түшүнүктөрдүн катарына кирет. Биринчиден, билим алуу кандайдыр бир көлөмдөгү жана сапаттагы билимдерди, билгичтиктерди, көндүмдөрдү өздөштүрүү; экинчиден, билим берүү – белгилүү бир тартипте уюштурулган окутуу процесси жана инсандын калыптанышы, өнүгүшү; үчүнчүдөн, билим берүү – билимдерди алууга жана берүүгө багытталган адамдардын аракеттеринин системасы катары каралат. Күндөлүк турмуштан байкалгандай, “билим берүү” термини биз элестеткен кеңири мазмунду толук чагылдыра албайт. Анткени, бул термин адатта мугалимдин аракетин же билим берүүчү мекемелердин гана ишин мүнөздөп калгандай көрүнөт.

Чындыгында, бул термин аркылуу аныкталуучу түшүнүктүн мазмуну адамдын билимге ээ болуу процессин, ага жетекчиликти жана уюштурууну, акырында келип анын жыйынтыгын мүнөздөйт. Ошондуктан “билим берүү” түшүнүгүн өтө кеңири мааниде: окуучунун билим алуусу, билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ болуу ишмердигин; окуучунун инсан катары калыптануу процессин; таалим-тарбия берүү процессинин жана аны

ишке ашырууга түзүлгөн шарттардын жалпы комплексин, ошондой эле таалимчилердин иш-аракетин; акыры келип инсандын гармониялуу мүнөздөгү өнүгүшүн түшүнүү ылайык болот.

Тарбия – 1) коомдун эң зарыл функциясы, анын түбөлүк категориясы катары каралат. Тарбия – жаш муундарда коомдук, өндүрүштүк жана маданий турмушка даярдоо максатында жашоонун белгилүү деңгээлдеги билимин, башкача айтканда балдарды бардык жактан (адеп, дене, акыл-эс) максатка ылайыктуу багытта калыптандыруучу процесс; 2) балдардын коомдук маданиятты жана улуу муундун үлгүлүү тажрыйбаларын үйрөнүүсү. Тарбия коомдук жана маданий турмуштагы, өндүрүштөгү активдүүлүккө даярдоого багытталат. Тарбиянын негизги түрлөрү: үй-бүлөлүк жана коомдук тарбия болуп бөлүнөт. Ал үй-бүлө жана мектептин, мектепке чейинки жана мектептен тышкаркы мекемелердин, балдар жана жаштар уюмдарынын ж.б. коомчулуктун бирдиктүү ишмердиги аркылуу ишке ашат, ошондой эле адабият жана искусство, илим жана техниканын өнүгүүсү таасир этет. Реалдуу жашоо чөйрөсүндө билим берүү жана тарбия органикалык бириккен бүтүн процесс [4]. Азыркы мезгилде цивилизациянын жогорку деңгээлде өркүндөгөн шартында билим-тарбия системасын теориялык жана практикалык негизде дагы өнүктүрүү маселеси күн тартибинде.

Жыйырманчы кылымдын жыйырма биринчи кылым менен тогошоор мезгилинде илим жана техниканын, технологиянын укмуштуудай жогорку темпте өнүгүшү билим берүүнү, тарбиялоону жаңы деңгээлге которуп, теориялык, практикалык жактан далилдүү аргументтер менен бекемдөөнүн зарылчылыгын коюда.

Ошондуктан, билим-тарбия системасын ар тараптуу изилдеп, ал эки феноменден түзүлгөн системанын:

а) өз ара байланышын;

б) ошол эле учурда билим жана тарбиянын “шарттуу” айырмачылыгын карайлы.

Билим же толуктап айтсак билим берүү менен тарбия, же тарбия берүүнүн ортосундагы байланыштардын түрлөрүн карайлы. Билим жана тарбия берүүдө же кыскача билим-тарбия системасында алардын ортосундагы байланыштардын бир нече типтери бар. Алар:

1. Тарбия берүү кандайдыр бир билим берүү мекемесинде билим берүүнүн алкагында жүрөт;
2. Билим берүүчү жайдан тышкары тарбия берүү тиби үй-бүлөөлүк шартта жүрүшү мүмкүн;
3. Тарбия берүү процесси билим берүү процессинен ажырагыс бөлүгү жана алар бири бирин толуктайт.

Ошентип, бул эки процесс (билим-тарбия) бири экинчисинен көз каранды, тарбиялоочу билим берүүчү да болушу мүмкүн. Ошол эле учурда билим берүү тарбиялоочуда болуп калат. Азыркы педагогика билим-тарбия биримдигин далилдөө.

Экинчи тараптан билим-тарбия биримдигин тастыктоо менен бул эки процесстин экиге бөлүнүшү шарттуу бөлүнгөндүктү көрсөтөт.

Билим жана тарбиянын эмнеден айырмасы бар экендигин карайлы. Тарбиялоо татаал жана карама-каршылыкты камтыган социалдык-тарыхий процесс жана ага өсүп келе жаткан муундун кошулушу менен коштолот. Бул айырмачылыкты шарттуу салыштыруу аркылуу таблица №1 катарында берели.

№	Билим (билим берүү)	Тарбия (тарбиялоо)
1.	Билим берүү тарбиялоодон салыштырмалуу анчалык татаал эмес	Кыйла татаал процесс

2.	Билим берүү анчалык көп карама-каршылыкты өз ичине кармабайт	Тарбия берүү карама-каршылыктуу процесс
3.	Муундардын ортосундагы байланыш анча чоң мааниде эмес	Муундардын ортосундагы байланыш чоң мааниге ээ
4.	Өндүрүштүк тажриба жана көндүмдөр чечүүчү мааниге ээ эмес	Өндүрүштүк тажриба жана көндүмдөр чоң мааниге ээ
5.	Билим берүү маданияттан, тилден, моралдык нормалардан чоң көз карандылыкта эмес	Тарбия берүү маданияттан, тилден жана моралдык нормалардан өтө көз каранды

Таблица №1. Билим жана тарбиянын шарттуу айырмачылыктары

Жалпылап айтканда билим-тарбия процесси үзгүлтүксүз жана бирдиктүү процесстер болуп саналат. Ошондуктан бул эки процессти мүнөздөгөн негизги белгилерине токтололу. Алар:

1. Билим берүүнүн максаты илимдерди кандайдыр бир деңгээлде өздөштүрүү жана ага жараша көндүмдөргө, жөндөмдүүлүккө ээ болуу. Тарбия болсо моралдык, коомдук, укуктук жана эстетикалык нормаларды өздөштүрүү.
2. Билим берүү так жана жогорку деңгээлде конкреттүү маселелерди чечүүгө арналат. Тарбия берүү белгиленген, кабыл алынган так стандарттар жоктугуна жана чечүүчү маселелеринин өзгөрүп туруусуна негизделген.
3. Тарбия тилден жана маданияттан көз каранды болсо, билим берүү кабыл алынган илим жана жөндөмдүүлүктөн аныкталат.
4. Тарбия берүү тепкичтүү жана деңгээли так аныкталбаган, ал эми билим берүү көп баскычтуу жана өз ичине мектепке чейинки, орто-профессиялык жана жогорку билим берүүлөр камтылган.
5. Билим-тарбия үзгүлтүксүз жана чексиз процесс.

Ушундай айырмаларга карабастан биз билим-тарбия процесстерин өз ара тыгыз байланышкан система катары карайбыз. Педагогикалык процессте бул эки билим жана тарбия процесстери бирдиктүү система болот жана алардын бирин экинчисинен жогору баалоо орундуу эмес.

Колдонулган адабияттардын тизмеси

1. Алауддин Мансур Куран Карим жана анын маанилеринин кыргызча котормосу. –Б.: 2005 – 620 Б.
2. И. Арабаев Жарчысы https://jarchy.arabaev.kg/admin-admin/fotogalere/1655270845_.pdf (өтүнмөнүн датасы: 11.06.2020).
3. Баркова И. Н. Активдүү окутуу методдору чыгармачыл инсанды өнүктүрүүнүн каражаты катары (педагогикалык тажрыйбадан) // Туризм жана сервис университеттеринин ассоциациясынын жарчысы. 2017. №3. file:///C:/Users/Desktop/Downloads/aktivnye-metody-obucheniya-kak-sredstvo-razvitiya-tvorcheskoy-lichnosti-iz-opyta-prepodavaniya.pdf (өтүнмөнүн датасы: 07.06.2020).
4. Казакова, Е. Н. Билим берүү, тарбиялоо жана окутуу бир бүтүн катары/ Е. Н. Казакова. – Текст// Педагогикалык чеберчилик: VII Эл аралык илимий конференциянын материалдары. (Москва ш., ноябрь 2015 ж.). – Москва: Буки-Веди,

2015. – 10-12 Б. – https://moluch.ru/conf/ped/archive/184/ (өтүнмөнүн датасы: 07.06.2024).

5. Молокова Т.А. Окутуунун жана тарбиялоонун бирдиктүү процесси катары. //Балтика гуманитардык журналы. 2021.Т.10. № 1(34). – 167-170Б. file:///C:/Users/Desktop/Downloads/obuchenie-i-vospitanie-kak-edinyy-protsess-obrazovaniya%20(1).pdf (өтүнмөнүн датасы: 10.06.2024).
6. Огнев А.С., Лихачева Э.В. Кесиптик билим берүү системасы үчүн инсандык өнүгүү технологияларында билим берүү менен окутуунун айкалышы // Гуманитардык жана табигый илимдердин актуалдуу проблемалары. 2017. №1-4. file:///C:/Users/Desktop/Downloads/sochetanie-vospitaniya-i-obucheniya-v-tehnologiyah-lichnostnogo-razvitiya-dlya-sistemy-professionalnogo-obrazovaniya.pdf (өтүнмөнүн датасы: 07.06.2020).
7. Сейд Мухаммад Накыб аль-Аттас. Исламдагы таалим-тарбия түшүнүгү исламдагы таалим-тарбия философиясын куруунун негизи болуп саналат. – М., 2000. – 48-Б.

Рецензент: тарых илимдеринин доктору, профессор Абдырахманов Т.А.